

Безпека як ключовий чинник формування та розвиток держави права

*Орест Мартин*¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.01.2026	Право	342.7

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18904917>

Анотація. Мета дослідження полягає у розкритті ролі безпеки як стану захищеності від загроз у формуванні та розвитку держави права, а також у визначенні механізмів, які підсилюють захищеність без порушення прав і свобод. Об'єктом дослідження являється взаємозв'язок між станом захищеності суспільства, ефективністю правових процедур і спроможністю державних органів влади забезпечувати верховенство права в умовах впливу зовнішніх і внутрішніх загроз. У роботі розкрито безпеку як стан захищеності від негативного впливу загроз і доведено, що саме такий стан є ключовою передумовою формування та розвитку держави права. Визначено, що дієвість прав і свобод людини залежить від передбачуваності правозастосування, реального виконання судових рішень, а також наявності довіри до судів і правоохоронних органів. Обґрунтовано, що за дефіциту захищеності посилюються позаправові практики, зростає толерантність до корупції, самосуду та тіньових домовленостей, унаслідок чого слабшає легітимність державних органів влади і знижується готовність громадян взаємодіяти з офіційними процедурами. Встановлено, що сучасні загрози мають комплексний характер і охоплюють внутрішнє середовище, де проявляються організована злочинність, корупційні ризики та тиск на правосуддя, а також зовнішнє середовище, де посилюються гібридні впливи, інформаційні атаки і кіберзагрози. Доведено, що баланс між потребою захищеності та вимогою свободи формується через законність, пропорційність і підзвітність, а також через можливість оскарження управлінських рішень. Обґрунтовано доцільність використання рішень на базі застосованих цифрових технологій, включно з технологіями на базі штучного інтелекту, для моніторингу ризиків і виявлення аномалій, за умови правових гарантій прозорості, недискримінації та перевірюваності результатів. Разом із цим, встановлено, що захищеність прав власності і контрактів надає імпульс інвестиційній активності, знижує транзакційні витрати бізнесу та підтримує соціальну стійкість громад, тоді як нестача захищеності стимулює витрати на самозахист і поглиблює тінізацію. Доведено, що системна політика безпеки має поєднувати превенцію, реагування і відновлення після криз, формуючи довгострокове підґрунтя для реформ. Разом із цим, підкреслено значення відкритих даних для суспільного контролю.

Ключові слова: безпека, стан захищеності, загрози, держава права, верховенство права, права і свободи людини, підзвітність, законність, пропорційність, оцінювання ризиків

¹ ORCID ID 0009-0008-7898-7171
ЗВО «Львівський університет бізнесу та права»
(м. Львів, Україна)

Security as a key factor in the formation and development of the rule of law

Abstract. The purpose of the study is to reveal the role of security as a state of protection from threats in the formation and development of the rule of law, as well as to identify mechanisms that enhance security without violating rights and freedoms. The object of the study is the relationship between the state of security of society, the effectiveness of legal procedures and the ability of state authorities to ensure the rule of law in the face of external and internal threats. The work reveals security as a state of protection from the negative impact of threats and proves that such a state is a key prerequisite for the formation and development of the rule of law. It is determined that the effectiveness of human rights and freedoms depends on the predictability of law enforcement, the real implementation of court decisions, as well as the presence of trust in courts and law enforcement agencies. It is substantiated that in the absence of security, extralegal practices are strengthened, tolerance for corruption, lynching and shadow agreements increases, as a result of which the legitimacy of state authorities weakens and citizens' willingness to interact with official procedures decreases. It is established that modern threats are complex in nature and cover the internal environment, where organized crime, corruption risks and pressure on justice are manifested, as well as the external environment, where hybrid influences, information attacks and cyber threats are increasing. It is proven that the balance between the need for security and the requirement of freedom is formed through legality, proportionality and accountability, as well as through the possibility of appealing administrative decisions. The feasibility of using solutions based on applied digital technologies, including artificial intelligence technologies, for monitoring risks and identifying anomalies, subject to legal guarantees of transparency, non-discrimination and verifiability of results, is substantiated. At the same time, it is established that the security of property rights and contracts gives impetus to investment activity, reduces transaction costs of business and supports the social stability of communities, while the lack of security stimulates the costs of self-defense and deepens shadowing. It is proved that the systemic security policy should combine prevention, response and recovery from crises, forming a long-term basis for reforms. At the same time, the importance of open data for public control is emphasized.

Keywords: security, state of security, threats, state of law, rule of law, human rights and freedoms, accountability, legality, proportionality, risk assessment.

Вступ

Актуальність проблеми. Безпека постає базовою передумовою формування та розвитку держави права, оскільки саме вона забезпечує реальність, а не декларативність прав і свобод людини. При такого роду умовах, коли громадянин не захищений від насильства, злочинності, інформаційних атак або кіберзагроз, верховенство права втрачає практичний зміст, адже норми не здатні повноцінно діяти без гарантованого порядку та передбачуваності. Разом із цим, у сучасному зовнішньому середовищі посилюються гібридні виклики, терористичні ризики, міграційні кризи, енергетичні та фінансові шоки, а у внутрішньому середовищі не рідко загострюються соціальна напруга, радикалізація, недовіра до судової системи і правоохоронних органів. Відтак, безпека стає тим чинником, який надає можливість державним органам влади забезпечувати безперервність правосуддя, стабільність правового порядку, захист власності та контрактів, а також мінімізувати простір для свавілля.

Мета дослідження полягає у розкритті ролі безпеки як стану захищеності від загроз у формуванні та розвитку держави права, а також у визначенні механізмів, які підсилюють захищеність без порушення прав і свобод. Об'єктом дослідження являється взаємозв'язок між станом захищеності суспільства, ефективністю правових процедур і

спроможністю державних органів влади забезпечувати верховенство права в умовах впливу зовнішніх і внутрішніх загроз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ю. Калиновський та С. Жданенко [1] акцентують увагу на ролі правової культури субсидіарності у розвитку місцевого самоврядування, підкреслюючи, що розподіл повноважень і відповідальності між рівнями публічної влади має спиратися на ціннісні орієнтири та сталі правові практики. О. Іваній [2] розглядає правову освіту як засіб формування громадянського суспільства і зазначає, що стійкі правові знання та навички правомірної поведінки формують готовність людини діяти через законні процедури, а не через тиск або неформальні домовленості. В. Завальнюк [3] пропонує антропологічне осягнення правової реальності, наголошуючи на людському вимірі права як явища, що проявляється у практиках, цінностях, уявленнях про справедливість і досвіді взаємодії з владою. О. Єгоров [4] зазначає, що правова культура включає понятійний зміст, структурні елементи та рівні її прояву, а отже, її доцільно розглядати як системну категорію, яка охоплює знання, цінності, поведінкові установки і практики застосування права. Узагальнення позицій [1-10] дає підстави обґрунтовано стверджувати, що формування держави права потребує синергії місцевого самоврядування на засадах субсидіарності, правової освіти як каналу розвитку громадянського суспільства та розвитку правової культури як ціннісно-поведінкової основи.

Результати

Безпека являється насамперед станом захищеності від негативного впливу загроз, а не лише набором силових дій або реакцій на інциденти. Саме такий стан робить можливим реальне, а не формальне існування держави права, тому що права і свободи людини працюють лише тоді, коли громадянин захищений від насильства, шантажу, кримінального тиску, дискримінації та примусу. В таких умовах верховенство права постає практикою щоденного життя, де суд, поліція, прокуратура, органи місцевого самоврядування та інші державні органи влади діють передбачувано, на підставі закону, і здатні забезпечити виконання рішень. Разом із цим, держава права не виникає автоматично з прийняття законів, вона стає результатом довіри суспільства до правил, а довіра формується там, де люди бачать захищеність свого життя, власності, праці, приватності та гідності (табл.1).

Таблиця 1

Як стан захищеності підтримує державу права на різних рівнях

Рівень, на якому проявляється безпека	Що саме надає стан захищеності	Що стається при дефіциті захищеності
Рівень особи і сім'ї	Людина відчуває, що може жити і працювати без страху, звертатися по допомогу, отримувати захист приватності, а також розраховувати на виконання судового рішення	Люди уникають офіційних інструментів, погоджуються на тіньові домовленості, замовчують злочини, терплять домашнє насильство, і таким чином право слабшає
Рівень громади і місцевого самоврядування	Громада здатна підтримувати порядок без неформальних груп впливу, а конфлікти вирішуються через медіацію, адміністративні процедури та суд	Локальні еліти узурпують ресурси, зростає тиск на активістів, посилюється недовіра, а спори переходять у позаправову площину

Рівень державних органів влади і правосуддя	Суди, прокуратура та правоохоронні органи працюють без залякування, мають захист інфраструктури, кадрів і даних, а отже можуть діяти неупереджено	Тиск, шантаж, знищення доказів, витоки даних, зриви засідань, зростання корупційних ризиків, втрата авторитету правосуддя
Рівень економіки та інвестицій	Захищеність прав власності і контрактів підвищує інвестиційну активність, знижує транзакційні витрати, сприяє зайнятості та соціальній стабільності	Бізнес вкладає у самозахист, а не у розвиток, процвітає тіньовий сектор, а корупція стає способом виживання
Рівень міжнародної взаємодії	Держава підсилює довіру партнерів, а співпраця у безпековій сфері стає законною, підзвітною і ефективною	Зростають ризики, знижується підтримка, а зовнішні загрози легше впливають на внутрішні процеси

Сформовано автором

Держава права передбачає, що кожен конфлікт вирішується в правовий спосіб, однак правовий спосіб потребує часу, доказів, доступу до адвоката, а також довіри до суду, і все це можливе лише за наявності стану захищеності. Водночас, безпека напряду пов'язана з прогнозованістю, бо правова система діє як механізм передбачуваних наслідків, і людина має розуміти, що її звернення не спричинить помсти, переслідування чи втрат. Разом із цим, сучасні загрози мають складний характер, вони поєднують економічний тиск, інформаційні атаки, технологічні уразливості та соціальне розшарування, тому державі потрібні не точкові реакції, а системна політика захищеності. Така політика охоплює і превенцію, і швидке реагування, і відновлення після криз, а також створює підґрунтя для довгострокових реформ судової системи, прокуратури, поліції, пенітенціарної системи та публічного управління (табл.2).

Таблиця 2

Механізми підзвітності та законності у секторі безпеки

Механізм	Що саме контролюється і як	Як це підтримує стан захищеності без порушення прав
Судовий контроль за втручанням у права	Дозволи на обшуки, прослуховування, доступ до інформації, арешт майна, обмеження свободи. Контроль здійснюється через мотивовані рішення, перевірку доказовості і пропорційності	Захищеність зростає, бо загрози розслідуються ефективно, водночас людина має процесуальні гарантії і може оскаржити втручання, а це знижує ризик свавілля
Парламентський нагляд і бюджетна підзвітність	Використання коштів, відповідність програм безпеки законам, прозорість закупівель, дотримання стандартів доброчесності. Контроль відбувається через слухання, запити, перевірки, звіти	Суспільство бачить, що ресурси спрямовані на реальний стан захищеності, а не на приватні інтереси. Корупційні ризики знижуються, а ефективність політики безпеки зростає
Внутрішні інспекції і дисциплінарні процедури	Дотримання стандартів застосування сили, етичних норм, процедур поведіння із затриманими, збереження доказів,	Підвищується професійність, зменшуються зловживання, а стан захищеності стає стабільнішим, бо органи

	захист даних. Проводяться розслідування, оцінювання ризиків, навчання	безпеки не створюють додаткових загроз для людей
Незалежні омбудсманські та наглядові механізми	Скарги громадян, моніторинг місць несвободи, перевірка дотримання прав, доступ до інформації в межах закону. Важливою є публічна аргументація висновків	Людина має безпечний канал захисту від неправомірних дій, а інституції отримують зворотний зв'язок, який допомагає знижувати загрози і підсилювати довіру
Прозорі стандарти роботи з даними і кіберзахист	Доступи до реєстрів, протоколи резервування, запис дій, реагування на інциденти, тестування вразливостей. Застосовується регулярне оцінювання ризиків	Захищеність підсилюється через зниження ризику витоків і маніпуляцій, а права на приватність підтримуються завдяки правовим процедурам і контролю доступів

Сформовано автором

Коли держава посилює захищеність, вона має діяти на підставі закону, з чіткими повноваженнями, процедурою контролю та можливістю оскарження, інакше заходи безпеки перетворюються на інструмент свавілля. Відтак, ключовою стає підзвітність сектору безпеки, де правоохоронні органи, розвідувальні структури, органи прикордонного контролю та інші відповідальні суб'єкти не лише отримують ресурси, а й пояснюють суспільству, що саме вони роблять, чому це необхідно, і як мінімізуються ризики порушення прав. У таких умовах важливою являється взаємодія парламентського контролю, судового контролю, незалежних наглядових механізмів та громадського моніторингу, тому що саме вони створюють баланс між потребою захищеності і вимогою свободи (табл.3).

Таблиця 3

Орієнтири оцінювання стану захищеності у державі права

Напрямок оцінювання	Джерела даних і відповідальні суб'єкти	Застереження, щоб оцінювання не перетворилося на формальність
Захист прав людини у правозастосуванні	Судова статистика, звіти омбудсманських структур, дисциплінарні органи, моніторингові візити, опитування користувачів системи	Важливо відрізнити кількість скарг від їх якості, враховувати доступність каналів звернення, не стимулювати приховування проблем заради кращих цифр
Стійкість правопорядку і протидія злочинності	Дані поліції, прокуратури, судів, соціологічні опитування, аналітика громад, дані місцевого самоврядування	Не рідко статистика залежить від практик реєстрації, тому потрібні незалежні перевірки і співставлення з опитуваннями
Кіберзахист і захист даних	Служби кібербезпеки, адміністратори реєстрів, незалежні аудитори, звіти про інциденти, журнали подій	Важливо не приховувати інциденти, а будувати культуру прозорого реагування, інакше захищеність буде ілюзорною
Підзвітність і доброчесність сектору безпеки	Парламентські комітети, рахункові органи, внутрішні інспекції, антикорупційні	Потрібна зрозуміла методика, а також публічне пояснення висновків, інакше оцінювання

	органи, громадські моніторингові інструменти	перетвориться на бюрократичний ритуал
Соціальна стійкість і довіра	Репрезентативні опитування, фокус групи, аналіз звернень, дані громадських організацій, відкриті дані державних органів влади	Довіра змінюється повільно, тому потрібна сталість політики і чесне визнання проблем, а не прикрашання результатів

Сформовано автором

Якщо держава не має прозорого оцінювання загроз і спроможностей, безпека стає ситуативною, а політика перетворюється на реакції без довгострокового планування. Разом із цим, оцінювання має враховувати як зовнішнє середовище, де посилюються геополітичні та інформаційні ризики, так і внутрішнє середовище, де ключовими є довіра, доброчесність, якість правосуддя і стійкість критичної інфраструктури. Водночас, саме результати оцінювання мають підказувати, які реформи пріоритетні, де потрібні ресурси, які процедури варто спростити, а які посилити контролем, щоб підвищити захищеність без звуження прав.

Висновки

Безпека у державі права не зводиться до силового реагування, вона являється комплексною системою правових, організаційних та інституційних гарантій, які мають діяти прозоро і підконтрольно. Водночас, держава, яка прагне відповідати принципам верховенства права, повинна будувати політику безпеки на законності, пропорційності та підзвітності, щоб боротьба із загрозами не перетворювалася на підміну права надзвичайними практиками. Таким чином, це питання прямо пов'язане з якістю законодавства, незалежністю судів, ефективністю прокурорського нагляду, парламентського контролю і громадського моніторингу, а також із здатністю запобігати корупції у секторі безпеки. Разом із цим, цифровізація державного управління, розвиток критичної інфраструктури та використання рішень на базі застосованих цифрових технологій, включно з технологіями на базі штучного інтелекту, підсилюють потребу в нових правових механізмах захисту даних, приватності та кіберстійкості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калиновський Ю. Ю., Жданенко С. Б. Роль правової культури субсидіарності у розвитку місцевого самоврядування в Україні. Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки. Зб. наук. пр. 2012. Вип. 1. С. 33-43
2. Іваній О.М. Правова освіта як засіб формування громадянського суспільства. Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. № 22. 2016. С. 42-45
3. Завальнюк В. В. Антропологічне осягнення правової реальності: юриспруденція на перетині епох. Одеса : Юрид. л-ра, 2012. 206 с
4. Єгоров О.П. Правова культура: поняття, елементи та рівні. Правничий вісник Університету «КРОК». 2011. Вип. 9. С. 13-18.
5. Дудченко В. В. Тенденції антиформалізму та цінностей у сучасній юриспруденції. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2012. Т. 11. С. 225-234
6. Давлатов Ш. Б. «Роль, завдання та організаційно-правові засади юридичних клінік», Правова позиція, 2016, № 1 (16), С.29-35
7. Гольцова О. Є. Соціальне регулювання та правове регулювання – співвідношення понять. Часопис Київського університету права. 2013. № 2. С. 53-57

8. Штангрет А., Силкін О. Безпекові аспекти управління персоналом в умовах гіпердинамічного зовнішнього середовища. № 9(37), 2024. Наукові інновації та передові технології. С. 227-237. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9\(37\)-227-237](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9(37)-227-237)
9. Штангрет А., Силкін О., Шляхетко В. Трудова міграція як зовнішня загроза для кадрової безпеки підприємства. № 10(38), 2024. Наукові інновації та передові технології. С. 190-201. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-10\(38\)-190-201](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-10(38)-190-201)
10. Зибарева О.В., Палагнюк С.Ю. Інтеграція цифрових трансформацій в систему управління конкурентними перевагами підприємства. Ефективна економіка. 2025. №6. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/6748>